

Verktyg mot vanmakt

Verktyg mot vanmakt

GUNNAR STRÖMMER

Timbro

Tidigare utkomna Pejlingar:

- Nr 1 Den fula ankungen eller den oälskade liberalismen.
- Nr 2 Inte bara valloner – invandrare i svenskt näringsliv under 1000 år.
- Nr 3 Djur är inte människor – en filosofisk granskning av veganismen.
- Nr 4 Den rätta medicinen – apoteksmonopolet vid vägs ände.
- Nr 5 Bidragskulturen – filosofin bakom socialbidraget.
- Nr 6 Den nya fattigdomen.
- Nr 7 Kretsloppsstat eller kretsloppssamhälle?
- Nr 8 Creole love call.
- Nr 9 Svagheters moral.
- Nr 10 Thamgrepp.
- Nr 11 Fakta och myter om globaliseringen. Artiklar ur The Economist.
- Nr 12 Positiv särbehandling är också diskriminering.
- Nr 13 Förnyelse i USA.
- Nr 14 Valser om arbetets slut.
- Nr 15 Hälften så dyrt, dubbelt så bra. Förbättra Sverige genom att halvera de offentliga utgifterna.
- Nr 16 Asiens kris är inte kapitalismens.
- Nr 17 Irland – den globala ön.
- Nr 18 Leva fritt och leva väl.
- Nr 19 Miljöpartiet i det politiska kretsloppet.
- Nr 20 Skattjakten. En kritik av skatteharmonisering inom EU.
- Nr 21 VARNING – livet kan leda till döden! En kritik av nollvisioner.
- Nr 22 Fullständiga rättigheter. Ett försvar för de 21 första artiklarna i FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna.
- Nr 23 Förmögen till värdighet – Wilhelm Röpke, människan och ekonomin.
- Nr 24 Nycklar till modern konservatism.
- Nr 25 Den postnationella maktens gåta och det globala protokollet.
- Nr 26 Blåsningen. Vindkraft som storindustri.
- Nr 27 Mer demokrati – mindre politik.
- Nr 28 Frihet med förhinder – in- och utvandring i vår tid.
- Nr 29 Det heliga utanförskapet – Sverige som åskådare och aktör i Europa och i världen.
- Nr 30 Gösta Bohman – hjälten och myten

© Författaren och AB Timbro 2000

Omslag: Formgivningsverket

Omslagsfoto: Andreas Heumann/Tony Stone

Sättning: Ateljé Typsnittet L&R AB, Stockholm

Tryck: Elanders Gotab, Stockholm 2000

ISBN 91-7566-440-2

ISSN 1402-9391

Timbro, tel 08-5878 898 00, fax 08-587 898 55

www.timbro.se

info@timbro.se

Innehåll

1. Egenmakt kan inte omfördelas	7
2. Är du socialt kompetent, lille vän?	13
3. Fattig förbli fattig!	25
4. En egenmaktsrevolution!	35
5. Tio verktyg mot vanmakt	39
6. Referenser	41

I. Egenmakt kan inte omfördelas

Man skulle kunna formulera det så: mitt namn innehöll ett program. Det skulle lyfta mig ur mitt ursprung och föra mig in i en värld av filmiska dimensioner. Det riktade redan i vaggan en uppmaning till mig.

I BOKEN *Mitt förnamn är Ronny* berättar idéhistorikern Ronny Ambjörnsson om sitt livs resa från Göteborgs arbetarklass till professuren vid Umeå universitet. Det är en både rolig och tankeväckande skildring. Hans föräldrar hörde till den första generation som gick på söndagsmatiné i stället för i högmässan. Namnet Ronny hade de snappat upp på biografen *Flamman* i en av Göteborgs arbetarstadsdelar, och det markerade ett socialt kliv – från enkla träkåkar med vedspis och utedass till moderna funkiskvarter med centralvärme och duschrum. Hans namn hörde till den nya kulturen. Och det förpliktigade till en fortsatt resa.

Ronny Ambjörnssons essä är självbiografisk men kan lika gärna läsas som en berättelse om klassamhällets problematik. Den utspelar sig under en period i Sveriges moderna historia då samhället kännetecknades av en fantastisk social rörlighet. Sverige är nog det västeuropeiska land som har givit plats åt

flest klassresenärer, det vill säga människor som bytt samhällsklass. När folkhemmet var nytt riktades varje ung persons håg mot framtiden, han eller hon skulle "bli något". För de hundratusentals personer som gjorde klassresan följde i regel ökad materiell standard. Men det centrala handlade inte om materiella ting – ett nytt hem, en ny kultur och ett nytt språk. Med alla möjligheter följde även svårigheten att acklimatisera sig i denna nya miljö.

Målet på sin klassresa nådde Ronny Ambjörnsson i början av 1970-talet. De flesta lever nog i föreställningen att det har blivit ännu bättre sedan dess. Att unga nu har större möjligheter än då att förbättra sin ställning, både ekonomiskt och kulturellt. Men verkligheten är en annan. Skolans kraft som social språngbräda har nästintill brutits; andelen unga utan studiebakgrund som går vidare till högskolan har halverats sedan slutet av 1960-talet. Allt färre gör ekonomiska klassresor; traditionellt statlig omfördelning och inkomstutjämning har berövat många chansen att förbättra sitt välstånd genom eget arbete. Det finns 250 000 personer som är arbetande fattiga, det vill säga de arbetar och har inkomst men hamnar ändå under socialbidragsnivån.

Detta är naturligtvis inte hela bilden. Vi lever inte längre i Lubbe Nordströms Lortsverige. Välståndet är högre i dag än när Ronny Ambjörnsson påbörjade sin klassresa i 1930-talets arbetarkvarter i Göteborg. Det finns fortfarande en social rörlighet i samhället, också bland dem som tjänar allra minst. Och samtidigt erbjuder fantastiska möjligheter för den som vill resa, plugga utomlands eller utvecklas i sitt arbete. Men det förtar inte poängen: klassresorna har blivit väsentligt mycket färre. Inte därför att dagens människor upplever svagare skäl att bryta upp från sitt ursprung, utan därför att politiken har ställt upp väldiga hinder för dem som vill växa och

ta kommandot över sin personliga framtid. Dessutom har alla svikna löften om det goda livet, som skulle ordnas genom politiken, skapat en väldig misstro mot politiker bland människor i allmänhet, men särskilt bland dem som lever i en utsatt situation.

Vanmakt är nog det ord som bäst fångar denna utbredda maktlöshet. Och egenmakt är det ord som ofta används för att beskriva dess motpol. Det har sitt ursprung i det amerikanska begreppet *empowerment*. I likhet med andra begrepp som har hämtats från den amerikanska diskussionen – exempelvis *civil society* (civilsamhälle) och *community* (gemenskap) – hör egenmakt potentiellt hemma hos både vänster och höger. *Empowerment* ingår i en bredare amerikansk idétradition gällande relationen mellan stat, samhälle och individ. Med *community* menar man de lokala samfund, institutioner och grupper som av hävd har en särskild ställning i motsats till staten: *the local community*, *the black community*, *the gay community* och så vidare. Om staten handlar om det storskaliga och konstgjorda, för detta tankarna till det som är genuint och levande. *Empowerment* blir därmed inte bara en fråga om individens självförverkligande utan även om livskraften i dessa gemenskaper, *communities*.

Amerikansk vänster respektive höger har fyllt begreppen med delvis olika innehåll, och skillnaderna går igen i vår egen debatt. I Sverige är det framför allt krafter inom socialdemokratien som har formulerat en version av egenmakt.

Där tar man uttryckligen avstånd från en betydelse i stil med "individens makt över den egna tillvaron". Tvärtom betonas ensidigt att egenmakten är "social", att den förutsätter gemenskap med andra. Hyresgäster, arbetstagare, invandrare, homosexuella, kvinnor och så vidare – individens egenmakt är knuten till, eller går via, gruppens egenmakt. De konkreta förslag som har förts fram är följaktligen uttryck för grupp-

tänkande: nykooperativa verksamheter, maktförskjutning från stat till kommun, eller ”demokratisering” av arbetslivet – men ingen makt eller valfrihet direkt till individen. (Nuförtiden hör man mindre om egenmakt och mer om till exempel ”vardagsmakt”; eftersom de är mindre individualistiska i sin klang får man förmoda att sådana ord inte uppfattas vara fullt så stötande.)

Grupptänkandet tömmer ordet egenmakt på innehåll. Ronny Ambjörnsson talar om sig själv som inifrånstyrd, att det sannolikt är omöjligt att genomföra en klassresa utan en inre drivkraft. Han avvisar alla tankar på att klassresan skulle vara oundviklig, en rörelse dirigerad av historien. Det finns en vilja bakom varje resa. I hans eget fall, liksom säkert i de flesta andra, handlade det om en längtan efter frihet. Bort från en känd trygghet till en frihet som han själv kunde fylla med innehåll. Som Mats Trondman visar i sin avhandling *Bilden av en klassresa* är det just uppbrottet som är det centrala momentet i en klassresa.

I själva verket är individens makt över den egna tillvaron egenmaktens kärna. Om begreppet över huvud taget ska betyda något måste det ta sin utgångspunkt i varje enskild människa, hennes förmåga och personliga drivkrafter att göra något av sitt liv. Det är självklart att individens identitet och referensramar formas i samspel med andra människor. Men det är verkligen inte självklart att stärkta civila gemenskaper innebär stärkt egenmakt för den enskilde. Familj, vänner, församling, arbetskamrater och så vidare – även grupper som var och en av oss är med i frivilligt – kan både uppmuntra och hämma individens möjligheter att växa. När allt kommer omkring är det bara individen själv, som har det fulla ansvaret för och verkliga möjligheter att göra något av sin framtid.

Fattigdom i ett samhälle blir därmed inte bara en fråga om

ekonomi och materiell standard. Ännu viktigare blir graden av egenmakt, ett värde som till skillnad från inkomster inte kan omfördelas. Den svåraste fattigdomen uppstår när en människa, trots stora ansträngningar, inte kan påverka sin framtid. De allra flesta människor har vilja, förmåga och handlingskraft. När de berövas möjligheter att förändra sina livsvillkor, när omständigheter bortom deras kontroll berövar dem makten över det egna livet, då växer känslan av vanmakt. I den meningen har Sverige nu fler fattiga än på mycket länge, och inte bara bland invandrare som bor i storstädernas trista miljonprogramområden. I förlängningen riskerar en sådan känsla av vanmakt att övergå i fientlighet mot samhället.

Den amerikanske historikern Paul Johnson har talat om kastsamhället. Det kännetecknas av att en stor del av medborgarna saknar verktyg att förändra sin situation. Se bara på Sverige! Överallt människor som arbetar, startar företag, pluggar, anstränger sig, hjälper andra, tar ansvar för viktiga samhällsfunktioner – men som ekonomiskt och kulturellt inte rör sig ur fläcken. Det är ett sådant kastsamhälle med frustrerade medborgare som är förödande. Inte ett klassamhälle där arbetsamhet, begåvning och meriter skapar social rörlighet. Där har även den med små resurser makt över sitt liv. Det går att förbättra sin lott genom egna insatser. Om det dessutom finns ett levande civilsamhälle, och en politik som är utformad på ett sådant sätt att rörligheten underlättas, förstärks egenmakten.

Vi lever här och nu. Omfördelningsstaten har misslyckats med att hjälpa dem som helt saknar eller har begränsat med egna resurser. I stället har vi fått ett samhälle där den rike förblir rik, den fattige förblir fattig och den arbetsamme inte kan arbeta sig uppåt. Hur kan vi mot den bakgrunden ge ordet egenmakt ett verkligt innehåll, som är möjligt att uppnå för

alla människor? Och i fullt medvetande om att det mesta som påverkar också detta sker genom processer i samhället, som är utom räckhåll för politiken måste vi fråga oss: Hur kan ett liberalt politiskt program för social rörlighet se ut?

2. Är du socialt kompetent, lille vän?

SOCIAL KOMPETENS – ett begrepp hämtat ur platsannonsernas jargong. I en intervju i P 4-programmet *Efter tolv* förra hösten lanserade skolminister Ingegerd Wärnersson tanken att just social kompetens skulle bli ett betygssatt kärnämne på gymnasiet. På frågan om vad detta mer precis skulle innebära svarade skolministern svävande att det var fråga om solidaritet, hänsyn och samarbetsförmåga. I varje fall, betonade hon, var det något helt annat än den gamla tidens betyg i ordning och uppförande.

Det är inte så konstigt att skolministern svävade på målet. Social kompetens kan betyda nästan vad som helst. Ofta avses sådana egenskaper som kan göra människor framgångsrika privat eller på jobbet, exempelvis förmågan att hantera andra människor eller relationer till andra människor. Cynikern skulle säga att det är ett kodord för underkuvad lojalitet eller anpasslighet – ett ord med funktionen att lärare ska kunna be-

löna de elever de vill, eller arbetsgivare välja de anställda de önskar, utan hänsyn till meriter.

Förslaget är avslöjande för den moderna skolans ambitioner. Det handlar inte bara om att förmedla kunskaper och om att forma elevens identitet just som elev. Det är fråga om att forma elevens hela personlighet. Man kan tycka att familjen, kompisarna, fotbollslaget, källarbandet och tåggluffen åtminstone skulle vara betrodd med delar av den uppgiften. Men nej, skolan har tagit på sig rollen att rusta de unga för alla aspekter av det mänskliga livet. Visst finns kunskapsmålen kvar. Men de har fått göra plats för preciserade mål för vilka personliga egenskaper som varje elev bör utveckla. För att lyckas i skolan räcker det inte att vara duktig i matematik eller franska. Enligt skolans arbetsplaner gäller det i lika hög grad att vara lyhörd, rättvis, ansvarstagande, initiativrik, kreativ och så vidare. Exempelvis ska eleverna redan i lågstadiet kunna beskriva hur omtyckta de är, hur självständiga och humörberoende. De får själva bedöma sin personlighet, och arbeta med skalor för självskattning.

Vad är egentligen skolans viktigaste uppgift? Det fanns en tid när skolan framför allt sågs som en arena för individens växt och därigenom som en murbräcka mot klassamhället. Den tidiga arbetarrörelsen lärer sig med kunskapsskolan, med krav på prestation och flitiga studier. Då utgick man från att människor inte var dummare för att de föddes i fattigdom. Tvärtom tog man fasta på att åtminstone intellektet av naturen fördelas jämt över befolkningen. En gedigen utbildning ansågs vara bästa tänkbara sociala språngbräda för den som saknade ekonomiska medel.

Visst fanns det en politisk dimension i folkbildningen; att bilda arbetarna var en förutsättning för arbetarrörelsen om den skulle kunna delta i avgöranden om statens angelägenhe-

ter. Men även om det fanns starka drag av disciplinering inom arbetarrörelsen, var det i många fall individens utveckling som sattes i centrum. Med bildningen skulle hon få verktyg att växa efter sina personliga förutsättningar och hindren för detta, som hade att göra med social bakgrund och privilegier, skulle röjas undan. Dessutom fanns en tydligt andlig dimension: Människor skulle få chansen att lyfta sig ur vardagens slit och odla sin andliga trädgård.

I och för sig var skolans betydelse för personlig och moralisk fostran ett viktigt tema för arbetarrörelsens förgrundsge-
stalter på utbildningens område. Men de avvisade oftast med hetta tanken att införa detta som ett speciellt ämne i undervisningen. Motivet till denna skepsis var övertygelsen att det skulle motverka individens bildning. Och därmed skulle skolans kraft som social språngbräda försvagas. Arthur Engberg var socialdemokratisk ecklesiastikminister på 30-talet, och således Ingegerd Wärnerssons dåtida motsvarighet. I artikeln "Moralisk fostran" (1945) skriver han om karaktärsdanningen:

Må alla goda krafter skydda oss mot vidunderliga experiment att ge den en egen plats på schemat, att den ena timmen ha matematik, den andra modersmål, den tredje karaktärsdanning o s v. Icke som ett ämne bland andra ämnen kan karaktärsdanningen hålla sitt intåg i skolans värld. Den kan icke anförtros någon särskild lärare, icke få tillmätt någon viss timme. Den måste vara ämnet i ämnena, tråden, den inre syftningen och stilen. Den måste finnas som en andlig hållningsgymnastik i allt skolans arbete. Angelägenheten blir icke förbehållen någon särskild lärarekraft. Den blir icke det synliga på schemat, men väl det osynliga temat i undervisningen. Utbildningen är en sak, bildningen en annan. Den förra består i en summa inövade färdigheter och bibragta insikter. Den senare är överhuvud ingen summa alls, ingen delbar och sammansatt

myckenhet, som kan ökas eller minskas. Bildningen är atmosfären kring utbildningen. Den är magneten, i vars kraftfält fackkunskapens filspån influeras och grupperas. Den omfattar själslivet i det hela och är icke en provins i dess rike. I dess mylla får karaktären sin växt och mognad. Där bygges personligheten upp.

Hur bör skolan arbeta för att rikta eleverna mot framtiden? I dagens skoldebatt pekar man ofta på fenomen utanför skolan, exempelvis föräldrar som är arbetslösa eller invandring som leder till kulturkrockar. "Om bara samhället blir bättre kommer skolan också att bli det", är en vanlig åsikt. Men det är ingen nyhet att barn med olika social eller etnisk bakgrund, eller med varierande studiebegåvning, sammanförs i ett och samma klassrum. Blandningen av barn har varit regel ända sedan enhetsskolan infördes.

I sin tänkvärda bok *Ljusnande framtid* sätter etnologen Jonas Frykman fingret på problemet. Det är skolans sätt att organisera relationen mellan lärare och elever, och elever sinsemellan som är avgörande. Men den pedagogiska problematiken har hamnat helt i skymundan för frågor om ökade anslag och höjda lärarlöner. Få ställer frågor om hur skolan ska arbeta, vilka erfarenheter man kan hämta från väl fungerande klasser, vilka kunskapsmål som ska sättas upp, hur skolans vardag ska organiseras och så vidare.

Frykmans tes är att skolan i dag – i motsats mot förr – inte sätter upp några ideal och att den har avhänt sig verktygen att hantera dagens olikheter. Han beskriver det som ett skifte från ett utpräglat bildningsideal till ett personorienterat omsorgsideal. Fram till och med 1960-talet var skolan inställd på att eleven skulle plugga och förkovra sig – för att "bli något" i framtiden. Därefter har det allt mer kommit att handla om att förverkliga sig och upptäcka sig själv – att "vara någon" redan

här och nu. Det är inte längre framtiden som hägrar. Nuet med sitt identitetsarbete har tagit över.

Detta är, menar Frykman, huvudorsaken till att skolans kraft som social språngbräda har brutits. Så länge det handlade om att sätta mål för och mäta elevens kunskaper var skolan jämlik. Den sociala bakgrunden och dess följder för språk och sociala referensramar spelar mindre roll för sådana prestationer. Men så snart det kom att handla om personlighet, att mäta hur olika ”önskvärda” egenskaper utvecklas, har den som kommer från en social miljö med etablerade kunskapsideal fått ett klart försteg. Vems sociala kompetens har Ingegerd Wärnersson tänkt att skolan ska lära ut? För den som i dag misslyckas i skolan blir fallet högre än någonsin, eftersom hela personligheten drabbas, inte bara människan i rollen som elev.

Ur denna synvinkel blir elevdemokrati, i betydelsen att klassen röstar om olika saker, inte helt oproblematisk. Egna minnen från klassråd och elevkonferenser manar till eftertanke: de karismatiska och röststarka tar för sig, medan andra tystnar och anpassar sig. Det är jämlikt på ett kollektivt plan; eleverna som grupp får vara med och bestämma. Men på ett individuellt plan blir det ojämnt, en hämsko på vissa elevers utveckling.

Men det är vare sig möjligt eller önskvärt att försöka åter skapa den gamla pluggskolan. Dåtidens moral och pedagogik var möjlig i det samhälle som fanns då. Utmaningen nu är att formulera framtidens bildningsideal. Det är inte en alldeles enkel uppgift. Redan i dag äger flera av unga människors lärandeprocesser rum utanför skolan, och en stor del av dem verkar i motsatt riktning; där dominerar snarare ett ytligt och flyktigt informationsideal. Men just därför är det fortfarande en legitim uppgift för skolan att hävda bildningen snarare än

den personliga omsorgen som pedagogiskt ideal. Det är svårt att precisera vad bildning är, men dess kärna består över tid: reflektion, kritisk prövning, respekt för andra och sig själv och så vidare. Men det har också med innehållet att göra – en lektion i hip-hop kan inte jämföras med studier i språk eller litteratur. Utmaningen kan inte vara att formulera ett enda bildningsideal med en enda tillämpning, som inom överskådlig tid ska gälla alla överallt. Framtiden kräver snarare en tonvikt på bildning, men en miljö där en massa olika tillämpningar av detta ideal får verka och prövas mot varandra. Därför är mångfald och verklig makt för individen över skolvalet en helt central väg framåt.

Ett av de viktigaste målen för folkhemsskolans bildningsideal var att lyfta begåvade arbetarbarn ur deras ursprungsmiljö, leda in dem på utbildningens bana och därigenom minska den sociala snedrekryteringen till högre utbildning. Begreppet är än i dag högaktuellt. Det betyder helt enkelt att ungdomar med föräldrar som har akademisk utbildning är överrepresenterade inom högskolan i förhållande till sin andel av befolkningen. Omvänt är ungdomar vars föräldrar saknar akademisk utbildning underrepresenterade.

Den sociala rekryteringen har förstås förändrats över tiden. I början av 1900-talet gick bara 2 procent av pojkarna och ännu färre flickor från arbetar- och jordbrukarhem vidare till universitetet. Samtidigt pluggade 50 procent av pojkarna och 20 procent av flickorna från högre tjänstemanna- och större företagarhem vidare. I slutet av 90-talet började drygt 50 procent av ungdomarna upp till 21 år med högre tjänstemannabakgrund på högskolan. Motsvarande andel bland dem som kommer från icke facklärd arbetarhem var 14 procent. Hälften av högskolans studenter är dock första generationens akademiker, medan hälften har akademisk familjebakgrund. Ut-

tryckt på fackjargong betyder det att högskolan både är en arena för social rörlighet och akademisk självreproduktion.

Jämfört med hur det var för hundra år sedan finns det således skäl att vara glad. Det är betydligt fler som pluggar vidare, och andelen som kommer från hem utan studietradition är betydligt större. Men ser man närmare på saken mörknar bilden. Den sociala snedrekryteringen minskade framför allt under åren 1930–1970. Därefter har det gått stadigt utför. Andelen unga som går vidare till högre utbildning halverades mellan 1970 och 1992, och allra störst var minskningen bland ungdomar från arbetarhem. Under senare delen av 1990-talet har framför allt de regionala högskolorna byggts ut med följderna att andelen unga som pluggar vidare har ökat. Men det vanliga påståendet att antalet studieplatser och avstånd till högskola spelar avgörande roll för den sociala snedrekryteringen kommer på skam; den sociala rörligheten har inte nämnvärt påverkats i positiv riktning de senaste åren heller.

I den moderna debatten om social snedrekrytering har perspektivet förskjutits från individ till kollektiv. Det beskrivs som en fråga om kollektiv rättvisa – liksom en rad andra resurser i samhället ska utbildning fördelas rättvist mellan olika grupper. Eller en fråga om kollektiv nytta – det eviga talet om ”begåvningsreserven” avslöjar ett synsätt där begåvade unga reduceras till en kollektivt ägd resurs som outnyttjad minskar samhällets tillväxtkraft. En annan aspekt av samma synsätt är betoningen av de problem, som den sociala snedrekryteringen innebär för högskolan. Bristande social och etnisk mångfald gör att högskolan brister i legitimitet, och att den förlorar viktiga vetenskapliga perspektiv till nackdel för kvaliteten i forskning och undervisning.

90-talsdebatten har vidgats och pekar ofta på ett påstått behov av ”breddad rekrytering”. Ljuset riktas här på alla unga

som, oberoende av föräldrarnas studiebakgrund, tillhör olika grupper som är underrepresenterade inom högskolan. Ålder, kön, regional anknytning och utländsk bakgrund är faktorer som ofta har lyfts fram.

Från olika håll förs återkommande fram förslag om att sänka kraven vid intagningen till högskolan för vissa grupper, i allmänhet olika invandrargrupper. I Metro den 16 oktober 2000 kommenterar journalisten Boris Benulic de "skarpa hjärnor" som tänker ut sådana förslag: "Vad de egentligen visar är ett gränslöst förakt för denna grupp. Vad de säger är: Ni kommer aldrig att kunna skutta över ribban, så vi sänker den till er nivå." Den svarta amerikanske tänkaren Thomas Sowell, själv uppväxt i Harlem på 1940-talet, menar på samma sätt att det är mer rättvist att ställa samma krav på och bedöma människors framgångar efter samma kriterier, än att tala om hur orättvist det blir för de "svaga" om de ska tvingas tävla på samma villkor som de "starka". En sådan attityd blir i längden skadlig inte bara för samhället i stort, utan vad värre är, också för de individer som man försöker gynna med lägre krav.

De senaste 30 åren har staten genomfört en rad reformer för att försöka motverka den tilltagande sociala snedrekryteringen. Men ett kollektivt perspektiv leder i allmänhet till lösningar som ligger på ett kollektivt plan. Senast i år har man genomfört så kallade studiesociala reformer. Behörighets- och antagningsreglerna till högskolan har förändrats flera gånger, senast 1997.

Men problemet framför alla andra har varit studiemedelsystemet. En utbildningspolitisk tyckarelit – politiker, studentfackliga organisationer, Högskoleverkets sociala ingenjörer med flera – odlar myten att alla övergripande problem när det gäller högre utbildning, livslångt lärande eller social snedrekrytering kan lösas genom återkommande förändring-

ar i studiestödssystemet. Frågan har urartat i en seglivad diskussion om den optimala bidragsprocenten. Man menar att en rädsla för skulder – ”skuldaversion” – bland ungdomar från hem utan studietradition är orsaken till att många studiebegåvade unga avstår från att plugga vidare. Sedan 1970 har sex studiemedelsutredningar tagit fasta på den sociala snedrekryteringen, och varje ny utredning har haft frågan om bidragsprocenten på agendan. Alltmedan den sociala snedrekryteringen har fortsatt att öka.

Visst är studielån och studiebidrag viktiga. Social snedrekrytering var en av orsakerna till att de infördes, och från början hade det tydlig effekt. Fler ungdomar utan studietradition och god familjeekonomi kunde fortsätta sina studier på högre nivå när det fanns chans till statliga studielån. Men det är långt ifrån de faktorerna som har störst betydelse för rekrytering, kvalitet och resultat. Tvärtom överdrivs sannolikt deras betydelse av den enkla anledningen att de är så påtagligt politiskt styrbara. Följden blir att andra, svårare och på sikt mer betydelsefulla, problem och frågeställningar inte får den uppmärksamhet de förtjänar.

Det gäller först och främst att flytta uppmärksamheten från grupptänkande och politiska styrmedel till individen och hennes drivkrafter. Det som gör social snedrekrytering till ett problem är inte i första hand att resurser fördelas orättvist, att samhället förlorar tillväxtkraft, eller att högskolan förlorar i kvalitet. Problemet är att alltför många unga människor inte får chansen att växa och utveckla hela sin potential. Följden blir att deras verktyg för att göra personliga livsval i framtiden begränsas.

Eftersom ett avgörande livsval som utbildning inte är koncentrerat till ett enda tillfälle, utan snarare är en process, där eleven gör de första viktiga valen redan i 14–15-årsåldern, är

det mot skolan som sökljuset bör riktas. Skolans pedagogiska innehåll har, som redan konstaterats, helt avgörande betydelse för den sociala rörligheten i samhället i stort. Folkhems-skolan lyckades på ett enastående sätt med sitt klassiska bildningsideal. Men hur ska det gå till att i vår samtid bereda väg för flera, snarare än en enda tillämpning av, bildnings-idealet?

Politiken kan anvisa bildning som ideal, men inte vägarna dit. En mångfald av skolor och elevens fria val blir i detta perspektiv helt centralt. I oktober 2000 presenterade Skolverket en undersökning som visade att elever i friskolor ofta har föräldrar som tjänar mer och är högre utbildade än elever på kommunala skolor. Dessutom visade det sig att elever i friskolor i snitt har högre betyg än elever i kommunala skolor. De indignerade reaktionerna lät förstås inte vänta på sig:

– Det är sorgligt att få bekräftat det man hela tiden trott. Genom den här enorma mängden friskolor, som växer upp som svampar ur jorden, ökar segregationen. Och den kommunala skolan utarmas, menade till exempel Stockholms förra skolborgarråd Margareta Olofsson (v) i Svenska Dagbladet den 3 oktober.

Det är ett beklämmande snävt synsätt som leder fram till påståendet om segregationen.

När samma sak undersöktes av Demoskop på uppdrag av SAF senhösten 1999 framträdde en liknande bild. Man kunde konstatera en övervikt av höginkomsttagare (20 procent friskola mot 12 procent kommunal skola) och högutbildade familjer (48 procent friskola mot 33 procent kommunal skola). Men det mest slående resultatet i undersökningen var ett annat: många individer, som den politiska överheten efter grupptillhörighet slentrianmässigt dömer ut som "svaga", utnyttjar i högre grad än genomsnittet de möjligheter som friskolorna ger.

Det är till exempel övervikt för invandrabarn (28 procent friskola mot 16 procent kommunal skola) och för barn till ensamstående föräldrar (18 procent friskola mot 11 procent kommunal skola). Även barn till låginkomsttagare (22 procent friskola mot 20 procent kommunal skola) är något vanligare förekommande på friskolor. Det är inte särskilt överraskande. I de flesta samhällen är det aktiva skolvalet en medveten åtgärd för bättre livsvillkor i framtiden. Och det är ett verktyg som i särskilt hög grad används av dem som kanske saknar andra möjligheter.

För att frigöra hela den kraft som ligger i den enskildes fria skolval bör samtliga kommunala skolor få chansen att omvandlas till friskolor. Styrkan i dagens friskoleväg ligger i att den växer underifrån; här har vi med all sannolikhet dagens mest vitala folkrörelse. Ingenting skulle därför vinnas på att med statliga direktiv tvinga samtliga rektorer och lärare i den kommunala skolan att ta över verksamheten.

En viktig uppgift är att skapa jämlika spelregler gällande valet mellan olika skolor. I grunden bör det vara skolorna själva som avgör. Men eftersom de flesta skolor är kommunala har politiken alltför ett betydande inflytande.

I bland annat Stockholm och Malmö har man ersatt närhetsprincipen med betygsintagning till gymnasiet. Tanken är att elevens prestationer, inte social bakgrund eller bostadsort, ska spela den avgörande rollen. Kritiken har förstås inte lätt vänta på sig. Det visar sig att tjejer generellt har bättre betyg och är mer medvetna i sitt skolval efter nian. På några av de populäraste skolorna har tjejerna nästan helt tagit över. Men hur går det för pojkarna då? surar kritikerna, och föreslår återgång till närhetsprincipen. I Stockholm har andelen elever från ytterstadsområden i skolor i innerstaden ökat rejält, i vissa populära skolor har den nästan fördubblats. Glädjande

om man uppskattar fri rörlighet. Men det är ju framför allt infödda svenska barn, inte invandrare, som har åkt in till staden, grinar motståndarna. Se där, det ökar segregationen!

För den som har ett statistiskt synsätt, som nöjer sig med att jämföra olika gruppers andelar vid en viss tidpunkt, kommer segregationen att vara det starkaste intrycket. Kärnan i ett sådant synsätt är att det inte finns, eller skulle kunna finnas, någon social rörlighet. Men det är omöjligt att genom politiska beslut garantera total rättvisa i fråga om utfallet. Däremot kan man skapa en rättvis process, samma spelregler för alla. Det kräver ingen förhandskunskap om någons barndom, kulturella arv, etniska bakgrund, sexuella läggning och så vidare. Inte heller om de oräkneliga historiska faktorer som individen och hennes förfäder kan tänkas ha utsatts för. Och erfarenheten är entydig: ett fritt och rättvist skolval stärker elevens egenmakt och ökar den sociala rörligheten.

Det är i detta hägn – bildningen som ideal, mångfalden och individens makt över skolvalet – som svaren på frågorna om hur vi kommer åt den sociala snedrekryteringen sannolikt bör sökas. Här finns formlerna för att återupprätta skolan som arena för individuell växt och som språngbräda för social rörlighet.

3. Fattig förbli fattig!

Men att högern vill privatisera, göra oss alla till ägare, att vi slutar att tänka på våra grannar och medmänniskor – och än mindre tar gemensamt ansvar för samhället – är ju bara gammal traditionell högerpolitik. Alla i Tensta, Hammarkullen och Rosengård ska alltså äga sin bostad. Men vad händer då med alla dem i dessa områden som inte kan eller vill äga sina lägenheter?

LUCIANO ASTUDILLO och Juan Fonseca – två socialdemokrater som utger sig för att vara de utsattas språkrör – går till hårt angrepp i Expressen den 22 september 2000. Bakgrunden är några förslag för att stärka det enskilda ägandet som Mauricio Rojas och jag presenterat i samma tidning några veckor tidigare. Med vår artikel markerade vi starten för en motståndsrörelse för alla som älskar att äga. Inte av ytliga materialistiska skäl, utan därför att ägandet handlar om frihet och makt, respekt för dem vi är och dem vi kan skapa. Vi exemplifierade bland annat med de invandrare för vilka ägandet är ett verktyg att ta sig upp ur fattigdom och vanmakt. Och alla de unga som genom ägandet får chansen att förverkliga sig själva och sina idéer. Astudillo & Fonseca kontrade i sin artikel med ett nätverk som ska arbeta för en rättvisare fördelning av resurserna, underförstått genom statlig utjämningspolitik.

Vi poängterade att ägandet inte bara skapar individuella

drivkrafter, utan även sådana som gör att människor investerar i nya gemenskaper – att äga en lägenhet innebär att man tar gemensamt ansvar med grannar för husets och områdets skötsel. Astudillo & Fonseca hävdade att om människor får chansen att äga de resurser de arbetar ihop, eller, hemska tanke, att köpa loss sin lägenhet från kommunen utvecklas de till girigbukar som vare sig bryr sig om andra eller om samhället.

Astudillo & Fonseca är två personer som i kraft av sina personliga erfarenheter skulle kunna spela en viktig roll, men vad är det de gör? Gör de som Fabian Månsson, Axel Danielsson, Anders Örne, Alf Ahlberg och allt vad den tidiga arbetarrörelsens agitatorer, kooperatörer och folkbildare hette: Propagerar för att det är ni själva som ska ta makten? Att ni kan åstadkomma vad ni vill? Att det är hos er styrkan finns? Att det inte finns några gränser för vad ni kan åstadkomma? Nej, det är precis tvärtom. I själva verket är det en resignerad och idémässigt utblottad överhet som talar genom ombud. Duon utgår från att de flesta människor är svaga stackare i behov av evigt understöd.

Hur hade Sverige blivit om samma pessimistiska människosyn präglat den tidiga arbetarrörelsen? Faktum är att det enskilda ägandet spelade en central roll för den fantastiska sociala rörlighet som länge kännetecknade Sverige. Inslaget av ägande, både som mål och som medel, blir kanske tydligast i egnahemsrörelsen, som växte fram strax före förra sekelskiftet. Det är en rörelse som inte alldeles enkelt låter sig placeras in på den traditionella högervänsterskalan. Där fanns liberalernas utvecklingsidéer, arbetarrörelsens sociala reformsträvanden och de konservativas hembygdsvärden.

Målet var att göra det möjligt för lantarbetare och för städernas växande arbetarbefolkning att bygga egna hem till rimliga kostnader. Idealet var att det skulle vara ljus och luftigt

mellan husen. Helst skulle det också finnas en liten trädgård för odling av köksväxter till husbehov. Man grundade hushållningssällskap, ideella egnahemsföreningar och egnahemsbolag. Med tiden skapade dessa föreningar genom små, regelbundna insättningar möjligheter att finansiera en rad byggen av arbetarbostäder. Föreningarna stod på egna ben, oberoende av staten såväl som av bankerna.

Och egnahemsverksamheten växte snabbt. Under perioden 1897–1899 bildades drygt 11 000 egnahem, och de tre första åren under nästa sekel nära 17 000. Mest handlade det om hem för arbetare och till en mindre del bildande av småjordbruk. Egnahemsbyggandet fortsatte, och med tiden kom det i allt högre grad att ske i den socialdemokratiska arbetarrörelsens regi.

Visst fanns där kollektiva motiv. Man såg ägandet som ett medel att främja dygder som ansågs vara önskvärda för hela samhället, som arbetsamhet och sparsamhet. Det skulle leda till en bättre utveckling av landets ekonomi och välstånd. Och det skulle skapa starka gemenskaper, mellan grannar och i samhället i stort. Men de kollektiva motiven i all ära – individens makt och självförverkligande var rörelsens grundackord. Man ville stärka arbetarens känsla av värdighet och medvetenhet om sitt värde. Idealet var hjälp till självhjälp, man betonade vikten av att inte bli beroende av allmosor och välgörenhet. Så löd receptet som skulle göra det möjligt också för människor med små eller obefintliga resurser att kunna skaffa egen bostad. Den kände arkitekten Ragnar Östberg skrev i Verbandskriften *Ett hem*, år 1913:

Må var och en som bygger besinna att de bygger för sig, för *sin* trevnad, för *sitt*, efter *sina* tillgångar och för njutande av *sina* goda vanor.

På 1950-talet lanserade Högerpartiet begreppet ägardemokrati. Man ville engagera medborgarna i tre egenskaper: som medarbetare, medägare och medsparare. Även här var den allmänna nyttan ett viktigt inslag; genom enskilt ägande kunde man förbättra tillväxten, stärka medborgarskap och samhällsharmoni samt slå in på en alternativ utvecklingsväg för välfärdssystemen.

Men grunden var ett tydligt individuellt rättighetsperspektiv; medborgarna har rätt att kontrollera samhällets resurser, inte staten. "Vi vill riva ned det gamla klassamhällets skrankor!" förkunnade Jarl Hjalmarson. Men i detta jämlikhetsbudskap var kärnan inte att omfördela och utjämna inkomster, utan att skapa förutsättningar för social rörlighet. Genom att sprida ägandet i samhället skulle den enskilde under livets gång få upprepade chanser att förbättra sin situation.

I Sverige har socialiseringen tagit en mjukare väg än de klassiska socialistiska revolutionerna. Ägandet över produktionsmedlen har inte attackerats i alltför hög grad, även om löntagarfonderna var ett försök att åtminstone gradvis ta över makten. I stället har man genom offentliga monopol, regleringar, höga skatter och höga bidrag inriktat sig på att styra vår konsumtion och därmed våra livsval. På detta sätt har vi omyndigförklarats med hjälp av våra egna pengar. Resultatet är förödande.

Man talar ofta om effekterna på samhällets ekonomi och välstånd i stort. Men de allvarligaste följderna har den politiken fått för enskilda människors egenmakt. Höga skatter, omfattande bidrag och utjämning av inkomster via den så kallade solidariska lönepolitiken har fått två allvarliga konsekvenser: för det första har de flesta människors möjlighet att påverka sin situation genom arbete minskat rejält. För det andra låser

politiken fast människor i ett visst ekonomiskt och socialt läge med följd att den fattige förblir fattig.

Att ha jobb är knappast en garanti för egenmakt. För 30 år sedan var arbete den viktigaste förklaringen till människors grad av välstånd. Som bland annat ekonomerna Fredrik Bergström och Robert Gidehag har konstaterat spelar arbetet i dag för många ingen större roll när det gäller att påverka välståndet. Omvänt har olika extrainkomster blivit allt viktigare för att den enskilde ska kunna påverka sin situation (arv, gåva, avkastning på kapital, svartarbete, skatte- och bidragsfusk och så vidare).

De som berörs av den nya ekonomin, antingen i form av avkastning på kapital eller genom olika bonus- eller optionsavtal, får i dag en rejäl ekonomisk skjuts. Men för alla dem som inte har tillgång till sådana extrainkomster är det svårt eller till och med meningslöst att försöka förbättra sitt läge genom att arbeta. Den sociala rörligheten i termer av inkomstens storlek har minskat avsevärt. För alla som pluggar vidare har sannolikheten att klättra i inkomststegen minskat från drygt 30 procent för 30 år sedan till drygt 20 procent i dag. Ännu mer bekymmersam är utvecklingen för människor med låga inkomster, där sannolikheten har minskat från 40 till 25 procent. Den hårda beskattningen av arbete drabbar alltså framför allt den med låg inkomst, eftersom han eller hon i lägre grad har tillgång till extrainkomster.

Det har alltså blivit svårare att ta sig ur den situation man en gång hamnat i – sannolikheten för att den fattige förblir fattig är större i dag än på 60-talet. Sveriges 250 000 arbetande fattiga, som arbetar och tjänar pengar men ändå hamnar under socialbidragsnormen eftersom de på grund av skatter och avgifter tvingas avstå cirka 60 procent av vad de producerar. Det är ett tragiskt världsrekord som framför allt

drabbar ungdomar, invandrare, lågutbildade och ensamstående föräldrar. Det har gått så långt att sambandet mellan hur arbetsam en person är och hans eller hennes välstånd helt håller på att suddas ut.

Omfördelningsstatens moral blir att den fattige ska förbli fattig, den rike ska förbli rik och att den arbetsamme inte ska ges möjligheten att arbeta sig uppåt. I alla stora och medelstora svenska städer är nyfattigdom, social segregation och utanförskap ett påtagligt inslag. Detta är resultatet av en lång utveckling, inte bara av nedskärningar de senaste åren. Redan i slutet av 1980-talet var det uppenbart att den sociala utsattheten, inte den planerade idyllen, kommit att prägla de flesta miljonprogramområden. I Stockholm, Göteborg och Malmö var socialbidragsberoendet i miljonprogramområdena dubbelt så högt som i städerna i genomsnitt. 1990-talets krisår har allvarligt förvärrat situationen, framför allt genom att en redan hög arbetslöshet i dessa områden blivit ännu högre. Och utvecklingen i dessa områden följer inte med automatik den konjunktur som nu har vänt uppåt; en stor del av problemen består.

I den nämnda artikeln av Astudillo & Fonseca hävdar de att grundproblemet är att invandrare och andra minoriteter diskrimineras. Självklart förekommer det diskriminering, och den bör bekämpas. Men att utanförskap, arbetslöshet och socialbidragsberoende har slagit hårdare mot nykomlingar i Sverige än i något annat jämförbart land beror knappast på att svenskar i allmänhet skulle vara mer diskriminerande än till exempel amerikaner eller tyskar. Problemet är hur samhället har organiserats: genom rekordhöga skatter bestraffar vi arbete och dömer hundratusentals människor i vårt samhälle, in-födda såväl som nykomlingar, till fattigdom och utanförskap.

Ägardemokrati är i dag fortfarande ett användbart ord för

den som inte nöjer sig med radikal välfärdsstatskritik utan dessutom vill formulera en alternativ vision. Det handlar om individens frihet och egenmakt, om medborgarnas – inte statens – rätt att ha kontroll över samhällets resurser. Och det är en fråga om att skapa ett jämlikt samhälle, inte genom traditionell statlig omfördelning och inkomstutjämning, utan genom verkliga förutsättningar för social rörlighet. Sverige behöver ett omfattande reformprogram, som förstärker ägandet och skiftar makt över resurser från staten till enskilda människor. Ett grundläggande mål för detta skifte måste vara att överföra resurser till dem som i dag saknar eller har mycket lite egendom. Tre exempel på vad som skulle kunna stå med på en sådan lista följer här:

För det första bör alla arbetsinkomster upp till hundra-tusen befrias från skatt. Därmed skulle människor med lägre inkomster få chansen att bygga upp egna resurser i stället för att tvingas in i bidragsberoende. Detta skulle även föra det goda med sig att människor med låga inkomster förs bort från det svartarbete, som i dag är en överlevnadsfråga för många. Genom att befria de lägsta inkomsterna från skatt skulle man dessutom öka möjligheterna att genom arbete kunna bygga upp ett startkapital för att starta ett litet företag – något som i dagens Sverige är en omöjlighet för de allra flesta. Och det finns en icke-materiell aspekt som är svår att värdera: För många nykomlingar ligger det en djup symbolik i att äga något i det nya landet – jämför med alla de svenskar som i början av förra seklet ansträngde sig hårt för att få "äga en bit av Amerika". Om detta förslag – att freda de allra fattigas inkomster – hade för övrigt Astudillo & Fonseca ingenting att säga.

För det andra bör alla som bor i kommunägda hus ta över sina lägenheter! Den politiska överheten har bland annat

organiserat sig i kommunala bostadsföretag och äger i dag runt 900 000 lägenheter. Nästan var femte svensk – eller 1,5 miljoner människor – bor på det viset.

I de större städerna finns en stor del av de kommunägda lägenheterna i de hårt segregerade ytterstadsområdena. Där betalar de allra fattigaste ofta oskäligt höga hyror på en genomreglerad och djupt orättvis hyresmarknad. Hyresregleringen måste bort, men det räcker inte. Försöken i Stockholm att ge personer i ytterstadsområdena chansen att köpa loss sina lägenheter går trögt. En del skulle hellre vilja bo någon annanstans, och ser inte poängen med att ”köpa sig fast”. Många andra skulle vilja köpa, men anser sig inte ha råd eller får inte lån på banken.

För att bryta vanmakten behövs en ny egnahemsrörelse, oberoende av stat och banker! Den måste av naturliga skäl växa underifrån, men kan startas och uppmuntras av ett målmedvetet politiskt ledarskap. Tanken är inte att låsa fast människor i vissa områden, eller att tvinga någon att mot sin vilja köpa sin lägenhet. Det handlar om att skapa förutsättningar för ännu fler – också för dem med små resurser – att få makt över boendet, att få en plattform från vilken det går att arbeta sig uppåt.

För det tredje bör staten skifta ut alla statliga företag till landets medborgare. Under våren sålde staten ut en del av sina aktier i Telia. Det var inte en dag för tidigt, även om det i det korta perspektivet har blivit en dålig affär för alla dem som köpte. Inte desto mindre gäller det att fortsätta med resterande 62 företag – Apoteket, Posten, SAS, SJ, Svenska spel, Vin & sprit och så vidare. Värdet uppgår till närmare 500 miljarder kronor.

Men varför ska svenska medborgare behöva betala för något de redan äger? Genom att göra det möjligt för sparande i ak-

tiefonder i slutet av 1970-talet skapades förutsättningar för ett oerhört spritt ägande. Mer än fem miljoner svenskar sparar i dag i aktier. Nu är det dags för en andra våg. Det enda raka är att skifta de statliga företagens aktier i 9 miljoner lika delar och ge varje medborgare hans eller hennes rättmätiga andel på cirka 60 000 kronor i aktier till var och en.

Det enskilda ägandet rymmer alltså en väldig egenmaktspotential. Ägandet sprider helt enkelt makten en aning och ger fler chansen att ta kontroll över sina liv. Att återuppliva ägardemokratin som begrepp, och att med den som utgångspunkt formulera ett reformprogram, skulle kunna vara början på en radikal förändring av Sverige som skulle grusa den nya överhetens ambitioner. Sverige skulle förvandlas från ett land av skatteplundrade och utsatta undersåtar till ett land med fria medborgare med makt över sin framtid.

4. En egenmaktsrevolution!

I DAG UPPFATTAS ofta de liberala idéerna som ett ekonomiskt program. Liberala politiker, företrädare för näringslivet och en stor del av landets ekonomer har under lång tid riktat in sin kritik mot välfärdsstaten på sådana regleringar och skatter som hämmar den ekonomiska tillväxten.

Det är ett perspektiv som både kan förklaras och försvaras. När socialdemokraterna och fackföreningsrörelsen radikaliseras på 1970-talet stod verkligen planekonomi och en socialisering av näringslivet på agendan. Genom löntagarfonderna blev detta verklighet; det handlade förvisso inte om att konfiskera företagen, men väl om att ta över dem organiskt. Tidsandan påverkade inte bara aktörer till vänster. Löntagarfonderna hade t ex supportrar långt in i borgerliga led. Allt detta provocerade fram ett liberalt program för villkoren i näringslivet och den ekonomiska tillväxten.

Inte desto mindre gick något värdefullt förlorat. Under se-

nare år har det i alla ideologiska läger höjts kritiska röster mot politikens påstådda "ekonomisering". Inom moderaterna artikuleras kritiken bland annat av dem som kräver att "de mjuka frågorna" nu måste upp på dagordningen. Men den analysen är ofta ytlig. I regel är sådana anspråk omskrivningar för åsikten att kraven på sänkta skatter och frihetliga reformer av välfärdsstaten bör tonas ned. Alternativet till dagens politik skulle alltså vara att orientera sig mot politikens mittfåra.

Inget kunde vara mer förödande. Tvärtom behöver politiken radikaliseras också i fråga om skatterna och välfärdssystemen. Vad kritiken borde rikta in sig på är snarare att liberalism och marknadsekonomi helt felaktigt har kommit att framställas som samma sak. Så är det inte. En fri marknad och ekonomisk tillväxt är utan tvivel viktiga inslag. Men kärnan är ställningstagandet för individens värde och värdighet, och kampen för hennes möjligheter att växa och utvecklas. Genom att det liberala programmet i allt väsentligt har tappat bort dessa delar, har det också förlorat mycket av kraften att åstadkomma radikal förändring.

Inledningsvis konstateras att omfördelningsstaten har misslyckats. Den har givit upphov till ett samhälle där den rike förblir rik, den fattige förblir fattig och den arbetsamme inte kan arbeta sig uppåt. Vi har att ta itu med kastsamhällets problematik, snarare än klassamhällets. Utmaningen är att skapa ett nytt förhållningssätt till politiken över huvud taget där de viktigaste inslagen är underifrån- eller medborgarperspektivet, det civila samhällets styrka och, framför allt, den enskildes frihet och egenmakt. Om målet för de senaste decenniernas liberala program har varit ekonomisk tillväxt, kan målet för de kommande decennierna på motsvarande sätt formuleras i ett enda begrepp: social rörlighet.

Med detta menar jag inte att människor ska leva sina liv på ett visst sätt – bli kopior av andra. Det handlar inte om ett nytt storskaligt projekt som, liksom välfärdsstaten, rymmer ett enhetligt ideal och detaljerade planer för hur människor ska vara och bli. Poängen är att skapa ett samhälle där staten inte sätter upp några hinder för människor att växa och utvecklas, att förändra sina liv av egen kraft.

Egenmakt ses i allmänhet som motsatsen till vanmakt eller maktlöshet. Individens makt över den egna tillvaron är kärnan. En viktig utgångspunkt är att ordet – om det över huvudet ska betyda något – måste förankras i varje enskild människa, i hennes förmåga och personliga drivkrafter att göra något av sitt liv. Men om egenmakt dessutom ska bli ett verkningfullt motbegrepp till omfördelningsstaten, måste det fyllas med ett djupare innehåll än bara minskat budgetutrymme för det offentliga. Här har jag lyft fram två politiska områden, som i det perspektivet har stor potential:

Skola och utbildning skulle återigen kunna bli en språngbräda för social rörlighet. Det är där individen från första början tillägnar sig verktyg att växa och utvecklas. Här finns ett i det närmaste oexploaterat utrymme för liberal samhällskritik. Både de pedagogiska idealen för grund- och gymnasieskolan och de storskaliga systemlösningarna på olika nivåer har i mycket hög grad förstärkt, inte motverkat, den sociala snedrekryteringen. Redan i dag utspelar sig flera av unga människors lärandeprocesser utanför skolan. Men det är fortfarande en legitim uppgift för skolan att hävda bildningens snarare än en personlig omsorg som ideal. Däremot kräver framtiden att vi tillåter och uppmuntrar olika tillämpningar av bildningsidealet, varför mångfald och verklig makt för individen över skolvalet är en helt central väg framåt.

Det andra området med stor potential är det enskilda ägan-

det både som mål och som medel. I ägardemokratien har medborgarna, inte staten, kontroll över samhällets resurser. Genom att äga arbetsinkomster, bostad, kapital och så vidare stärks den enskildes egenmakt. Detta är särskilt betydelsefullt för dem som är fattiga. Den som är rik har redan goda möjligheter att på olika sätt göra motstånd och glida undan de politiska strukturernas intrång. Men den som är fattig har inte det. Ägandet sprider helt enkelt makten en aning och ger fler chansen att ta kontroll över sina egna liv. Därmed skapar enskilt ägande bättre förutsättningar för ett jämlikt samhälle genom att underlätta social rörlighet.

Det kan inte nog understrykas att det mesta som påverkar egenmakt och social rörlighet sker genom processer i samhället, som är utom räckhåll för politiken. Inget av detta kan påtvingas människor ovanifrån. Men det är lika tydligt att politiken kan hämma såväl som underlätta individens möjligheter att växa. Här finns en möjlighet för alla liberala krafter i och utanför partierna att bjuda in samtliga medborgare, inte minst dem som i dag står utanför i ett tillstånd av maktlöshet, att delta i egenmaktsrevolutionen: Vill du ha makten över ditt eget liv? Vill du delta i arbetet att bryta vanmakt och utanförskap? Vill du vara med och skapa ett samhälle där fattig kan bli rik och den arbetsamme kan arbeta sig uppåt?

Kom med oss!

5. Tio verktyg mot vanmakt

1. Ta bort skatten på arbetsinkomster upp till etthundra tusen kronor.
2. Starta en ny egnahemsrörelse – låt alla som bor i kommunägda hus få köpa sina lägenheter.
3. Ta bort skatten på vinst på enskilda människors sparande.
4. Befria företag från skatt på vinst som återinvesteras under de tre första åren.
5. Skifta ut de statliga företagen till landets medborgare – 60 000 kr i aktier till var och en.
6. Återupprätta skolans bildnings- och kunskapsideal – ta bort målen för personlig utveckling.
7. Slopa närhetsprincipen för intagning till grund- och gymnasieskolan.
8. Røj väg för Sveriges vitalaste folkrörelse: momsbefria friskolorna.
9. Låt alla lärare, rektorer och föräldrar som vill, ta över och driva sin kommunala skola som friskola.
10. Gör det avdragsgillt att investera i utbildning och ta bort fribeloppsgränsen för studiemedel.

6. Litteratur

Ambjörnsson, Ronny, *Mitt förnamn är Ronny*. Stockholm: Bonnier/Alba, 1996.

Astudillo, Luciano & Fonseca, Juan, "Gammal högerpolitik", i *Expressen* 22/9 2000.

Engberg, Arthur, "Moralisk fostran", i *Tal och skrifter II*. Stockholm: Tiden, 1945.

Förälder till barn i friskolor och kommunala skolor. Stockholm: SAF/Demoskop, nov 1999.

Frykman, Jonas, *Ljusnande framtid! : skola, social mobilitet och kulturell identitet*. Lund: Historiska media, 1998.

Olofsson, Margareta, "Högutbildade väljer oftare friskola", i *Svenska Dagbladet*, 3/10 2000.

Trondman, Mats, *Bilden av en klassresa*. Stockholm: Carlsson, 1994.

Östberg, Ragnar, *Ett hem, dess byggnad och inredning*. Stockholm: Bonnier, 1905.